

Q-D-M (ق، د، م) Kökü Üzerine Morfolojik ve Semantik Bir İnceleme

Halil AKÇAY

Doç., Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Assoc. Prof., Dr., Mardin Artuklu University, Faculty of Islamic Sciences,

Department of Basic Islamic Sciences

Mardin, Türkiye

halilakcay@artuklu.edu.tr

orcid.org/0000-0002-1671-5073

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 31 Temmuz / July 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 15 Ekim / October 2022

Yayın Tarihi / Published: 30 Aralık / December 2022

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Aralık / December

Sayı / Issue: 19 **Sayfa / Pages:** 220-243

Atıf / Cite as: Akçay, Halil. “Q-D-M (ق، د، م) Kökü Üzerine Morfolojik ve Semantik Bir İnceleme [A Morphological and Semantical Analysis on the Root Word Q-D-M (ق، د، م)]”. *Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal* 19 (December 2022): 220-243

<https://doi.org/10.18498/amailad.1151993>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Amasya University, Faculty of Theology, Amasya, 05100 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/amailad>

A Morphological and Semantical Analysis on the Root Word Q-D-M (ك، د، م)

Abstract

Words, like a living organism, are in a dynamic state which contain features such as birth, development, change and weakening. The fact that words and concepts gain new meanings according to time and space, their meanings change and undergo changes such as expansion, contraction, in fact, stand parallel with the principle of change of nature. As a matter of fact, a word used in a certain sense at a certain time can be used in another sense at another time. And it can even have an opposite meaning. In addition, many factors such as religion, thought, profession, technology have caused the words to be used to convey different meanings from their lexical ones. For example, after the divine revelation was delivered to people, most of the words stated in Qur'an were known in the period of Ignorance, but due to the semantic changes and transformations they underwent because of the context in which these word were revealed, there has become many words such as salah, savm, zakat, jihad, heaven, hell, afterlife, wajib, haram, makruh, fard that gained new terminological meanings pertaining to Religion. In the ongoing process, there were also concepts that are termed in different Islamic sciences after Qur'an within the scope of Qur'an studies. According to that, in this study, the concept and semantic adventure of k-d-m rooted words, which form the root letters of Almighty Allah's name al-Muqaddim and the adjective al-Ḳidm are discussed while the linguistic and historical semantics are explored. After revealing the etymological, morphological, lexical and terminological meanings of the words derived from this root word, their usage in the Ignorance and Islamic periods, the terminology in Islamic sciences and in certain fields today were analyzed chronologically. The meanings that these words point to and acquired in the Qur'an and hadiths during the revelation period were examined. Firstly dictionaries, poetry divans of the Ignorance period, poetry magazines, works focusing on Arabic proverbs, and secondly the basic sources of other Islamic sciences, especially tafsir and hadith sources, were scanned to approach q-d-m rooted words. The basic meanings of the words derived from the root word, the meanings they gained according to periods and sciences, and the meaning changes they underwent were revealed. It has been observed that k-d-m rooted terms used in many branches of science, from music to rhetoric, from logic to Islamic law, sometimes expanded and sometimes collapsed into new meanings different from their lexical meaning. This study is important in terms of seeing both the meaning of the word in periods and the different meanings it has acquired in various sciences. At the end of the study, it was seen that the main

meanings of the root word *q-d-m* are *"to come, to move forward, foot and the old"*. With different derivatives of the root, it has been determined that this word has many meanings such as *"to come first, to advance, to advance, to be brave, to leap forward, to arrive, to reach, to be present, to come, to tend, to mean, to wear out, to stay out of date, to go over a long time, to present, to offer, to offer, to bring forward, to put forward, to advance, to advance"*. Again, one of the results obtained in the study is that *q-d-m* rooted words in Qur'an are used generally within the framework of their lexical meaning. However, it has been understood that some words are given different meanings depending on the context. Because it is attributed to Allah, *al-Muqaddim*, one of the names of Allah, has gained more extensive and essential meanings such as *"putting forward the thing that should be put forward, according to Allah's own will and choice, by law or de facto, bringing beings closer to Himself, and giving lofty ranks"*. The word *"kidem"* from the same root is used as an attribute of Allah. Again, when it is used as an attribute of Allah, there is an expansion in the meaning of the word, and it gains a meaning as *"Allah's existence has no beginning and exists without the need for anyone else"*. It is revealed that the compound formed by the root *q-d-m* with other words also reveals terms in various fields apart from its lexical meaning. As a matter of fact, *"Muqaddime"* is used both for *"the first pages of the book, which give summary information about the content, purpose of writing, style, preface, and introduction"* and for each of the propositions from which conclusions are drawn in the *qiyas* in logic.

Keywords: Arabic, Semantic, Q-d-m Root, Qur'an, al-Muqaddim, al-Qidem.

Q-D-M (ق، د، م) Kökü Üzerine Morfolojik ve Semantik Bir İnceleme

Öz

Kelimeler de tıpkı canlı bir organizma gibi doğma, gelişme, değişme, zayıflama gibi özelliklerle bir hareketlilik içerisindedirler. Zaman ve mekâna göre kelime ve kavramların yeni anlam kazanması, anlamlarının değişmesi, genişlemesi, daralması gibi değişikliklere uğraması, aslında tabiatın değişim ilkesiyle paralellik arz etmektedir. Nitekim belirli bir zamanda belirli bir anlamda kullanılan bir kelime, başka bir zamanda başka bir anlamda kullanılabilir. Hatta zıt bir anlam dahi kazanabilmektedir. Bunun yanı sıra din, düşünce, meslek, teknoloji gibi pek çok husus kelimelerin sözlük anlamı dışında terim olarak başka anlam çerçevelerinde değerlendirilmesine sebep olmuştur. Söz gelimi ilahi vahyin insanlara ulaştırılmasından sonra, Qur'an kelimelerinin büyük çoğunluğu Cahiliye döneminde bilinmekle birlikte salât, savm, zekât, cihâd, cennet, cehennem, ahiret, vacip, haram, mekruh, farz gibi bağlama göre ugradıkları anlamsal değişim ve dönüşüme bağlı olarak dinî

birer terim haline gelen kelimelerin sayısı da pek çoktur. Devam eden süreçte Qur'ân'dan sonra Qur'ân çalışmaları kapsamında farklı İslâmî ilimlerde terimleşen kavramlar da vardır. Bu doğrultuda bu çalışmada Yüce Allah'ın el-Muqaddim ismi ile el- Kıdem sıfatının da kök harflerini oluşturan k-d-m köklü kelimelerin kavram ve anlam serüveni ele alınmış, dilbilimsel ve tarihsel semantiği araştırılmıştır. Bu kökteki kelimelerin etimolojisi, morfolojisi, lügat ve istilâh anlamları ortaya konduktan sonra kronolojik olarak Cahiliye ve İslam dönemlerinde kullanım durumları, İslâmî ilimlerde ve günümüzde belirli alanlarda terimleşme durumu incelenmiştir. Söz konusu kelimelerin nüzul döneminde Qur'ân ve hadislerde kullanıldıkları ve edindikleri anlamlar irdelenmiştir. K-d-m köklü kelimeler ele alınırken ilk olarak sözlükler, Cahiliye dönemi şiir divanları, şiir mecmuaları, Arap atasözlerini ele alan eserler ile başta tefsir ve hadis kaynakları olmak üzere diğer İslâmî ilimlerin temel kaynakları taranmıştır. Söz konusu kökteki kelimelerin temel anlamları, dönemlere ve ilimlere göre kazandıkları anlamlar, geçirdiği anlam değişiklikleri ortaya konmuştur. Musikiden belagata, mantıktan İslâm hukukuna kadar birçok ilim dalında kullanılan k-d-m köklü terimlerde, kelimenin sözlük anlamına göre bazen genişleme bazen de sınırlılık kazandığı görülmüştür. Bu çalışma hem dönemlere göre kelimenin anlam durumunu hem de muhtelif ilimlerde edindiği farklı anlamları görmek açısından önem arz etmektedir. Çalışmanın sonunda k-d-m kökünün esas anlamlarının “*gelmek, ilerlemek, ayak, eski*” olduğu görülmüştür. Kökün farklı türevleriyle birlikte ihtiva ettiği anlamların ise “*önce gelmek, öne geçmek, ilerlemek, cesur olmak, atılmak, varmak, ulaşmak, hazır bulunmak, gelmek, yönelmek, kastetmek, eskimek, eskide kalmak, üzerinden uzun zaman geçmek, takdim etmek, sunmak, teklif etmek, öne almak, öne sürmek, ilerlemek, öne geçmek*” gibi manalar olduğu tespit edilmiştir. Yine çalışmada elde edilen sonuçlardan biri, k-d-m köklü kelimelerin Qur'ân'daki kullanımının genellikle sözlük anlamı çerçevesinde olduğudur. Ancak bazı kelimelere bağlama göre farklı anlamların da verildiği anlaşılmıştır. Allah'ın isimlerinden biri olarak el-Muqaddim'in “*Allah'ın kendi irade ve tercihine göre hükmen veya fiilen öne geçirilmesi gereken şeyi öne geçiren, varlıkları kendine yaklaştıran, yüce rütbelere veren*” manasında Allah'a nispet edilmesi kelimeye geniş ve mutlakiyet kazandırmıştır. Aynı kökten kıdem kelimesi ise Allah'ın bir sıfatı olarak kullanılmıştır. Yine Allah'ın bir sıfatı olarak kullanıldığında kelimenin anlamında bir genişleme söz konusu olup “*Allah'ın varlığının başlangıcının bulunmaması ve başkasına ihtiyaç duymaksızın var olması*” şeklinde bir mana kazanmıştır. K-d-m kökünün başka kelimelerle oluşturduğu terkip, sözlük anlamı dışında muhtelif alanlarda terimler de ortaya çıkardığı görülmüştür. Nitekim “*Muqaddime*” kitap için “*kitabın içeriği, yazılış*

amacı, üslubu hakkında özet bilgiler veren ilk sayfaları, önsöz, mukaddime", mantıkta kıyasta kendilerinden sonucun çıkarıldığı önermelerden her biri için kullanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arapça, Semantik, Q-d-m Kökü, Kur'ân, el-Muqaddim, el-Kıdem.

Giriş

Kelime ve kavramların etimolojisini ve anlam çerçevesini ortaya koymak, cümlelerin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Buradan hareketle kelimelerin temel anlamlarını doğru bir şekilde anlayıp içinde doğup büyüdüğü serüveni takip ederek kazandıkları yeni ve yan anlamları ortaya koymak için yapılan çalışmalar kelimelerin anlam çerçevesini yansıması açısından önem arz etmektedir. Bu manada anlambilim denilen semantik bilim alanı, anlamları incelemekte, kavramların anlamlarını dilbilimsel, felsefî ya da mantıksal açılarından ele almaktadır. Bu yönlerle ele alınan kelimelerin temel anlamları belirtildikten sonra zaman içerisinde kazanılan yan anlam, anlamda genişleme, daralma, başka kelimelerle anlam ilişkisi ortaya konmaktadır. Nitekim Râgıp el-İsfahânî (öl. 502/1108) de bu yönde yaptığı çalışmasında bu hususa dikkat çekmiştir:

"Kur'ân ilimlerinden öncelikli olarak meşgul olunması ve incelenmesi gereken ilimler, lafzî ilimlerdir. Lafızlarla alakalı ilimlerden de ilgili lafızların kök mana ve iştikakını tahkik etmektir. Kur'ân kelimelerinin kök manalarının bilinmesi, bir bina inşasında başta gelen malzeme olan tuğla ve kerpiç gibi, ehemmiyet arz etmektedir. Bu lafızlarla ilgili bilgi sahibi olmanın ve kök manaları bilmenin faydası, sadece Kur'ân ilimlerine özgü değil, bütün İslâmî ilimlere şamildir."¹

Bu çalışmada q-d-m kökünden türeyen kelimelerin etimolojik ve anlamsal yönleri ele alınmış, Cahiliye döneminden günümüze kadar genel kullanım durumu örneklerle ortaya konmuştur. Hem kökün sözlük ve terim anlamları hem de başka kelimelerle oluşturduğu terkiplerde edindiği anlamlar irdelenmiştir.

¹ Râgıp el-İsfahânî, *Mufredâtu elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvân 'Adnân Dâvûdî (Dimaşk: Dâru'l-kalem, 2009), 54-55. Ayrıca bk. Mustafa Keskin, "Kur'an'da "hkm" Kökünden Türeyen Kelimelerin Semantik Tahlili", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (2018), 434.

1. Etimolojik ve Morfolojik Açından K-D-M Kökü ve Bu Kökün Sözlük Anlamları

K-d-m kökü, sarf ilminde fiillerin yapı kategorisini gösteren baplardan birçoğunda kullanılmaktadır. Nitekim *يَقْدُمُ* – *قَدِمَ* olarak sülâsî mücerredin birinci babında “önce gelmek, öne geçmek, ilerlemek, cesur olmak, atılmak” manalarında kullanılıp masdarı *قُدُومٌ* veya *قَدِمٌ* kalıplarında gelmektedir. *يَقْدُمُ* – *قَدِمَ* olarak dördüncü baptan “varmak, ulaşmak, hazır bulunmak, gelmek, yönelmek, kastetmek” gibi manalarda kullanılmaktadır. Fiilin bu baptaki masdarı *قَدِمَانٌ* ya da birinci bapta olduğu gibi *قُدُومٌ* şeklinde gelmektedir. *يَقْدُمُ* – *قَدِمَ* yapısıyla beşinci bapta ise “eskimek, eskide kalmak, üzerinden uzun zaman geçmek” manalarına gelmektedir. Bu babın masdarı ise *قَدِمٌ* ya da *قَدَامَةٌ* şekillerinde kullanılmaktadır. Bir hurma çeşidi olarak *مُعْدَامٌ* ve kırmızı renkli bir elbise çeşidi olarak *قَدِمٌ* kelimeleri de k-d-m köklü kelimelerdir.²

Tef’îl babından k-d-m köklü *قَدَّمَ* fiili “takdim etmek, sunmak, teklif etmek, öne almak, öne sürmek” gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Aynı kökten if’âl babından *أَقْدَمَ*, ifti’âl babından *أَقْتَدَمَ*, tefe’ul babından *تَقَدَّمَ* ve istif’âl babında *اسْتَقَدَّمَ* fiilleri “ilerlemek, öne geçmek” olarak aynı manada kullanılmaktadırlar.³ Tefâ’ul babından *تَقَادَمَ* kalıbında ise beşinci baptan “eskimek, üzerinden uzun zaman geçmek, zaman aşımına uğramak” manasındaki *قَدِمٌ* ile aynı anlamda kullanılmaktadır.⁴

K-d-m köklü isimlerden *قَدِمٌ* “ayak, yiğit, insanın yaptığı iyilik veya kötülük”, *قُدُومٌ* “önde giden”, *قَادِمٌ* “gelen”, *قُدَامٌ* “melik, önder, ön”, *تَقْدِيمٌ* “takdim etmek”, *قَدِيمٌ* “eski, kadim”, *قَدِيمٌ* ve *قَدِيمٌ* “bir şeyin başı, önü”, *قَدِمٌ* “uzun zaman” manasında kullanılmaktadır. *قُدُومٌ* kelimesi, oyma ve kesmeye yarayan alet olarak keser manasında kullanılırken, *مُعْدَامَةٌ* ön söz ve alın, *قُدُومٌ* ise yolculuktan dönmek için kullanılmaktadır. Bunun yanında *قَدِيمَةٌ* ya da *قَدِيمٌ*

² Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-‘Ayn*, thk. ‘Abdulhamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, 2003), “kdm”, 3/366-367; Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, thk. Ya'kûb, ‘Abdunnebî (Kahire: ed-Dâru'l-Mısriyye, ts.), “kdm”, 9/45-50; Ebu'l-Hasen Ahmed İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*, thk. ‘Abdusselâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-fikr, “kdm”, 5/65; Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukrim İbn Manzûr el-Fârikî, *Lisânu'l-‘Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), “kdm”, 12/465-472.

³ İbn Manzûr, “kdm”, 12/467.

⁴ Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-‘arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. ‘Abdulkerîm el-‘Azbâvî (Kuveyt: y.y., 2000), 33/238.

kelimesi “*kalın ve sert taş*” manasında kullanılmıştır. Savaşta cesur ve atılan kişi ise مُثَدِّم kalıbıyla ifade edilmiştir.⁵

Q-d-m köklü kelimelerin, yukarıda zikredilen sözlük anlamlarının yanında terkipteki kullanım durumu ya da cümledeki bağlamına göre farklı anlamlara geldiği de görülmektedir. Örneğin قَادِمُ الْإِنْسَانِ (insanın baş tarafı) terkipte قَادِم kelimesi kafa, baş demektir. مَشَى فُلَانٌ الْفُدْمِيَّةَ : “Falan şahıs şeref ve fazilette önde gitti.” cümlesindeki q-d-m köklü الْفُدْمِيَّةَ kelimesi şeref ve fazilet manasına gelirken، مَضَى الْقَوْمُ التَّقْدِيمِيَّةَ : “*kavim, ilerledi.*” cümlesinde ise ilerlemek anlamına gelmektedir. لِفُلَانٍ عِنْدَ فُلَانٍ قَدَمٌ : “*Falanın falana bir iyiliği, yararı oldu.*” ifadesinde قَدَمٌ kelimesi destek, güç, fayda ve mecazen el manasındadır. مَا جُعِلَ الْقَوَادِمُ كَالْحَوَائِي : “*Öndekiler arkada gizlenenler gibi değildir.*” atasözünde q-d-m köklü قَوَادِم kelimesi “*Önden devam edenler, önde olanlar, ön taraftakiler*” anlamındadır. قَدِمَ فُلَانٌ إِلَى أَمْرٍ : “*Falan şahıs falan işe niyetlendi.*” cümlesinde قَدِمَ fiilinin amaç, niyet manasında kullanımı söz konusu iken aynı cümlede عَلَى ile birlikte kullanılmasında cümleye yönelme manasını katmıştır.⁶ أَقْدَمَ عَلَى الْعَيْبِ : “*Kusura rıza gösterdi.*” cümlesindeki q-d-m köklü kelime cümleye rıza göstermek manasını katmıştır.⁷

2. Q-D-M Kökünün Eş-Yakın ve Zıt Anlamlıları

Q-d-m kökü, içinde bulunduğu bağlama göre birçok kelimeyle eş ya da yakın anlam durumuna sahip iken aynı şekilde birçok kelimeyle de zıt anlam ilişkisi içerisinde.

2.1. Eş ve Yakın Anlamlıları

“*Eskimek, eskide kalmak, üzerinden uzun zaman geçmek*” manalarında kullanılan قَدِمَ fiilinin mastarı olarak قَدِيم (eski, kadim) kelimesinin eş ve yakın anlamlıları olarak başta عَتِيق olmak üzere رَتْ، دَارِس، سَالِف، تَلِيد، سَجِيق، سَجِيقَة، خَلِاقَة، سَجِيق، تَلِيد، سَالِف، دَارِس، رَتْ، عَتِيق gibi kelimeler kullanılmaktadır.⁸ “*Gelmek, hazır bulunmak*” manalarında kullanılan قَدِمَ fiilinin eş anlamlıları olarak حَضَرَ، جَاءَ، أَقْبَلَ، أَتَى fiilleri kullanılmaktadır.⁹ Cümledeki durumuna ve beraberinde kullanıldığı cer harfine göre bu anlama yakın kullanılan kelimeler ise

⁵ Ezherî, “qdm”, 9/45-50.

⁶ İbn Manzûr, “qdm”, 12/465-472.

⁷ el-Muncid, “qdm” 614.

⁸ el-Mu'cemu'l-vasît (Kahire: Mektebetu's-şurûki'd-duveliyye, 2004), “bly” 71, “byt” 78, “tld” 86, “hık” 252, “drs” 279, “rss” 328, “shk” 420, “slf” 443-444, “atk” 582, “ğbr” 642.

⁹ bk. İbn Manzûr, “cy'e” 1/51, “hdr” 4/196, “kbl” 11/540; el-Mu'cemu'l-vasît, “ety”, 1/5.

çoktur. وَاقِي، غَشِي، وَفَدَ، زَارَ، صَدَرَ، ظَهَرَ، وَصَلَ، bunlardan bazılarıdır. “Ayak” anlamındaki قَدَمٌ kelimesinin eş anlamı ise رَجُلٌ’dur.¹⁰

2.2. Zıt Anlamlıları

“Eskidi, eskide kaldı” anlamındaki قَدَمٌ fiilinin zıt anlamlıları “yeni olmak” manasındaki حَدَّثٌ ve اسْتَجَدَّ gibi fiillerdir. Aynı fiilden türetilmiş olan ve “eski, geçmiş, geçmiş zaman” manalarını ifade eden قَدِيمٌ ve قَدَمٌ kelimelerinin zıddı ise “yeni” manasında الْحَدِيثُ kelimesi kullanılmaktadır. “Geldi, ulaştı” manasındaki قَدِمَ fiilinin zıt anlamlısı “geri döndü, gitti, göç etti, ayrıldı” gibi anlamları içeren، رَجَلَ، سَافَرَ، طَعَنَ، عَادَ، غَادَرَ، رَاحَ، أُذْبِرَ، (انْصَرَفَ) gibi birçok kelime kullanılmaktadır. “Öne almak, öne sürmek” anlamındaki تَقْدِيمٌ kelimesinin zıddı “ertelemek, tecil etmek” manasındaki تَأْخِيرٌ، تَأْجِيلٌ، إِجْرَاءٌ kelimeleridir.¹¹

3. Cahiliye Şiirinde K-D-M Kökü

Arapça kelime ve kavramların morfolojik ve anlam yönlerini ortaya koyma açısından sözlük çalışmalarında güvenilir bir kaynak olarak kadim Arap şiirinden yoğun bir şekilde yararlanılmıştır. Çünkü kadim Arap şiiri, Arapların tarihî, edebî, kültürel ve ilmî sicil kaydı olmasının yanında zengin bir servet barındırmaktadır.¹² Nitekim kadim Arap şiiri gerek Arap lügat çalışmalarında kaleme alınmış monografik çalışmalarda gerekse Arap dilinin tam sözlük çalışmalarında yoğun biçimde şâhid olarak kullanılmıştır. Bu doğrultuda herhangi bir Arapça kelimenin etimolojik, morfolojik ya da semantik açıdan ele alınmasında Kur’ân öncesi kadim Arap şiirine başvurmak o kelimenin daha doğru anlaşılmasında önem arz etmektedir.

Cahiliye döneminde k-d-m köklü kelimelerin kullanım alanında çeşitlilik olsa da genellikle “ayak, eski, ön, öncü, ilerlemek, keser” gibi anlamlarda kullanılmıştır. Bunlar genellikle yukarıda zikredilen kelimenin temel anlamlarında bir kullanım söz konusu iken bazen özel yer isimleri olarak da karşımıza çıkmaktadır. Örneğin İmrüülkays (öl. 540) aşağıdaki beytinde k-d-m köklü أَفْدَامٌ kelimesini ذِي kelimesiyle birlikte özel bir dağ ismi manasında kullanmıştır: [el-Kâmil]

¹⁰ bk. İbn Manzûr, “vsl”, 11/726; *el-Mu’cemu’l-vasît*, “rcl” 332, “zvr” 406, “sdr 509, “zhr” 578, “ğşy” 653, “vfd” 1045, “vfy” 1047, “vsl” 1027.

¹¹ bk. İbn Manzûr, 1/83, 393, 2/131-132, 3/315, 4/12, 269, 368, 5/8, 9/189, 11/11, 276-277, 13/270, 15/283, 414; *el-Mu’cemu’l-vasît*, 109, 380.

¹² İbn Kuteybe, *eş-Şi’r ve ş-şu’arâ*, thk: Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Dâru’l-ma’ârif, ts.), 1/59-60.

لَمَنَ الدِّيَارُ غَشِيَتْهَا بِسُحَامٍ - فَعَمَائِيَتَيْنِ فَهَضْبُ ذِي أَقْدَامٍ

“Suhâm’da ‘Amâmeteyn’de ve Zî Aqdâm dağının yaylasında konakladığım bu diyarlar kimindir?”¹³

İmruulqays, aralarında bir akrabalık bağı bulunan Subey’ b. ‘Avf ile arasının açılması ve Subey’in onu kınaması üzerine, bir şiir yazmıştır. Şiirde geçen bu beyitte yer alan mekânlar Güney Necid bölgesinde yer alıp¹⁴ k-d-m köklü Zû Aqdâm da bir dağ ismi olarak kullanılmıştır.¹⁵

İmruulqays, Sa’d b. ed-Dabâb adında bir dostuna hitaben yazdığı¹⁶ şiirde k-d-m köklü قَدِيمَ kelimesini kullanmıştır: [el-Kâmil]

يَا هَلْ أَتَاكَ وَقَدْ يُحَدِّثُ ذُو الْ- - يُؤَدِّ الْقَدِيمَ مَسَمَّةَ الدَّخْلِ

“(Söylediklerim) sana ulaştı mı? (Seninle) kadim bir dostluğa sahip, özel sırları olan biri konuşuyor.”¹⁷

Şair burada dostuna, sırdaşlık derecesine ulaşmış kadim dostluğunu hatırlatırken sevgisinin eskilere dayandığını ifade etmek için قَدِيمَ sıfat tamlamasını kullanmıştır. Tamlamada geçen k-d-m köklü قَدِيمَ kelimesi, kelimenin sözlükteki temel anlamlarından olan “eski, kadim” manasında kullanılmıştır.

Muallaka şairlerinden Tarafe b. el-‘Abd’e (öl. 564) ait aşağıdaki beyitte geçen k-d-m köklü قَدَّمَ kelimesi emir fiil olarak “öne almak, takdim etmek, ilerletmek” manasında kullanılmıştır: [el-Medîd]

إِنْ تُعِيدُواهَا نُعِدْ لَكُمْ - مِنْ هِجَاؤِ سَائِرِ كَلِمَةٍ
وَقِتَالِ، لَا يُعِينُكُمْ ... فِي جَمِيعِ، جَحَقْلَ هُمُهُ
رُؤْ: قَدَّمَ وَهَبَ وَهَلَا ... ذِي زُهَاءِ، جَمَّةَ هُمُهُ

“Savaşı tekrar başlatırsanız biz de meşhur hiciölerle savaşı başlatırız.

Ve her şeyi yakıp küle çeviren büyük bir orduyla birbirini izleyen savaş başlatırız.

Atlara seslenir: “İlerle! Engelle! Hücum et!” Yiğitleri sayısız bir birlik.”¹⁸

¹³ İmruulqays, *Dîvânu İmriilkays*, thk: Muhammed Ebu’l-Fadl İbrâhîm (Kahire: Dâru’l-ma’ârif, 1990), 114.

¹⁴ <http://www.alrahlal.com/vb/showthread.php?t=22385> (erişim tarihi: 28.02.2022, saat 09:40)

¹⁵ İmruulqays, *Dîvân*, 114.

¹⁶ Usâme Salâhuddîn Muneymine, *Şerhu Dîvâni İmriilkays*, thk. Hasen es-Sendûbî (Beirut: Dâru İhyâi’l-‘ulûm, 1990), 191.

¹⁷ İmruulqays, *Dîvân*, 204.

¹⁸ E’lem eş-Şentemerî, *Dîvânu Tarafe b. el-‘Abd Şerhu’l-E’lem eş-Şentemerî*, thk: Durriyye el-Hatîb - Lutfî es-Sakçâl (Beirut: el-Muessestu’l-‘Arabiyye, 2000), 87.

Cahiliye dönemi şairlerinden Murakkiş el-Asgar'ın (öl. 570) aşağıdaki beyitlerinde geçen k-d-m köklü قَدِيم kelimesi eski, قَدُوم kelimesi ise yontma aleti olarak keser manasında kullanılmıştır:

لَا بُنَّةَ عَجَلَانَ بِالْحَوِّ رُسُومٌ - لَمْ يَتَعَمَّنِ وَالْعَهْدُ قَدِيمٌ
يَا ابْنَةَ عَجَلَانَ مَا أَصْبَرَنِي - عَلِي خُطُوبٍ كَنَحْتِ بِالْقَدُومِ

"İbnetu 'Aclân'ın bu sahada uzun bir zaman geçmesine rağmen silinmeyen kalıntıları vardır.

Ey İbneti 'Aclân, musibetlere keserin oyması gibi nasıl da sabretmişim!"¹⁹

Murakkiş bu beyitlerinde sevgilisi Bint 'Aclân'nın yurdundan kalan kalıntıların yanında durmuş ve onunla geçirdiği günleri anmıştır.²⁰ Uzun bir zaman geçmesine rağmen kalıntıların silinmediğini belirtmekle, sevgiliye duyulan aşkın hâlâ devam ettiğini ifade etmek istemiştir. Kayayı keserle yontma zorluğunu dile getirerek sevgiliye kavuşmak için başına gelen musibet ve talihsizliklere karşı büyük bir sabır gösterdiğini vurgulamıştır.

Cahiliye döneminde, şiirlerinde k-d-m köklü kelimelere sıkça rastlanan şairlerden biri de A'sâ'dır (öl. 7/629). Onun beyitleri, söz konusu kökün farklı türevini ihtiva etmektedir. Örneğin aşağıdaki beyitlerde k-d-m kökünden gelen fiilin tefe"ul babından تَقَدَّمَ emir fiili yer almaktadır: [et-Tavîl]

إِذَا مَا رَأَيْنِي مُقْبِلًا شَامَ نَبْلُهُ - وَيُرْمِي إِذَا أَدْبَرْتُ ظَهْرِي بِأَسْهُمِ
عَلَى عَيْرٍ دَنْبٍ عَيْرٍ أَنْ عَدَاوَةً - طَمَمْتُ بِكَ فَاسْتَأْخِرُ لَهَا أَوْ تَقَدَّمَ

"('Umeyr) beni karşısında gördüğünde okunu saklar, sırtımı çevirdiğimde ise beni ok ile arkamdan vurur.

Hâlbuki (Ey 'Umeyr!) senin içinde alevlenen seni tahrik eden bir düşmanlıktan başka hiçbir suçum yoktur. Düşmanlığımı ister hemen göster ister sonra (istediğini yap)."²¹

A'sâ, bu beyitlerinde hicvettiği kişinin kendisine karşı beslediği düşmanlığı yüzüne karşı gizlediği ama arkasından bunu her fırsatta dile getirdiğini belirtmektedir. Burada kullandığı k-d-m köklü تَقَدَّمَ emir fiili, "öne almak, ilerletmek" anlamındadır. Şair, bu kelimeyi zıt anlamlısı اِسْتَأْخِرُ fiilini aynı beyitte kullanarak bedi ilminde tıbak sanatını icra etmiştir.

¹⁹ 'Amr b. Harmele el-Murakkiş el-Asgar, *Divânu'l-Murakkişeyn*, thk. Kârîn Sâdir (Beyrut: Dâru Sâdir, 1998), 94-95.

²⁰ Murakkiş el-Asgar, *Divânu'l-Murakkişeyn*, 94.

²¹ Zebidî, *Tâcu'l-'arûs*, 32/485.

A'şâ, aşağıdaki beyitlerde ise q-d-m köklü قادم kelimesinin çoğulu قوادِم ile مقدم kelimesinin çoğulu مقادِم kelimelerini "baş, kafa" manasında kullanırken مُقَدَّم kelimesini ön taraf manasında kullanmıştır: [et-Tavîl]

وَقُوفاً وَرَاءَ الصَّغْنِ وَالْحَيْلِ تَحْتَهُمْ - نُشِدُّ عَلَى أَكْتافِهِنَّ الْقَوَادِمُ
إِذَا مَا سَمِعْنَ الرَّجَرَ يَمَّمْنَ مُقَدَّمًا - عَلَيْهَا أُسُودُ الرَّارَتَيْنِ الضَّرَاغِمُ
أَبَى كُلِّ عَامٍ تَتَّقُلُونَ وَتَتَدَي، - فَنَلِكُ الَّتِي تَبِيضُ مِنْهَا الْمُقَادِمُ

"Okların ardında bir duruş ve altlarında atlar. Başlar da omuza çekilmiş. Bir azar işittiklerinde, sık ormanların aslanlarının bulunduğu ön kısma atılırlar.

Siz her sene öldürün biz de diyet ödeyelim! İşte budur saçları ağartan."²²

Yine, A'şâ, Kays b. Ma'diyekrib'i methettiği bir şiirinde gelmek, varmak manalarında قَدِم fiilini kullanmıştır: [el-Mutekârib]

أَتَجُزُّ غَائِبَةً أَمْ نِلِمَ، - أَمْ الْحَبْلُ وَادٍ، بِمَا مُنْجِدِمُ
أَمْ الصَّبْرُ أَحْسَبِي، قِيَانٌ أَمْرًا - سَيَنْفَعُهُ عِلْمُهُ إِنْ عَلِمَ
كَمَا رَاشِدٍ يَجِدَنَّ امْرَأًا - تَبَيَّنَ ثُمَّ انْتَهَى أَوْ قَدِمَ

"O güzel kadını terk mi edersin yoksa hala ziyaret mi edersin? Yoksa ip mi cılızdı da koptu?

Ya da sabretmek mi daha akıllıca? Kişi bunu bilirse faydasını görecektir.

Nitekim doğruyu bulduğu halde tereddütte olan birini muhakkak görürsün: işin hakikatini öğrenip vazgeçer ya da razı olur geri döner."²³

Şair, şiirine kendisinden ayrılan mahbubesini zikrederek başlamıştır. Ancak kendisi alakayı koparıp koparmama hususunda tereddüt içerisinde. Sevgilisi konusunda her şeyin farkında olsa da söz geçiremediği aşkı yüzünden, bile bile hataya razı olmak ya da ilgiyi tamamen kesmeye karar verememiştir. Şairin kullandığı q-d-m köklü kelime قَدِم mazi fiili olup şiirin vezni için sonu cezimli yapılmıştır.

Yine Muallaka şairlerinden Lebîd b. Rebî'a'ya (öl. 40/660) ait aşağıdaki beyitlerde q-d-m köklü إقْدَام kelimesini "öne almak, ilerletmek", أَقْدَام kelimesini ise "ayaklar" manasında kullanılmıştır: [el-Kâmil]

فَمَضَى وَقَدَّمَهَا وَكَانَتْ عَادَةً - مِنْهُ إِذَا هِيَ عَرَدَتْ إِقْدَامُهَا
غُلِبَتْ تَشَدُّدُ بِالذُّحُولِ كَأَنَّهَا - جِنُّ الْبَدِيِّ رَوَاسِيًا أَقْدَامُهَا

"(Dişisini) önüne alarak geçip gitti (yaban aygırı). Zaten onun âdetidir, dişisi yoldan ayrılınca onu alıp öne katmak."

"Boyunları kalındır, kinden tehdit ederler birbirlerini. Suretleri sanki Bedî'deki sabit ayaklı cinlerdir."²⁴

²² Meymûn b. Kays el-A'şâ, *Dîvânu'l-A'şâ'l-kebîr* (b.y.: Mektebetu'l-âdâb, ts.), 77, 78, 89.

²³ A'şâ, *Dîvânu'l-A'şâ'l-kebîr*, 35.

Lebîd, dişi ve erkek yaban eşek çiftinin çöldeki hareketlerini tasvir ettiği ilk beyitte k-d-m köklü إقدام kelimesini أَقَدَمَ mazi fiilinin mastarı olarak “öne almak, öne katmak, ileri almak, ilerletmek” manalarında kullanmıştır. Düşmanları, cinlere benzeyen çirkin suratlılar olarak tasvir ettiği ve kahramanlığını dile getirdiği diğer beyitte ise “ayak” manasındaki قَدَمَ kelimesinin çoğulu olarak أَقْدَامَ kelimesini kullanmıştır.

Lebîd kendini ve kavmini cömert ve kahraman olarak nitelediği bir şiirinin aşağıdaki beytinde k-d-m köklü iki kelimeyi eski/kadim, geçmiş zaman manasında kullanmıştır: [el-Vâfir]

إِذَا عَدَّ الْقَدِيمُ وَجَدَتْ فِيْنَا - كَرَامَتِ مَا يُعَدُّ مِنَ الْقَدِيمِ

“Mazimiz övgüyle anılırsa, eskileri hiç de aratmayan kerim insanlar görürsün.”²⁵

Buna göre k-d-m maddesi, Cahiliye dönemi şiirlerinde fiil ve isim formlarıyla birden fazla manalarıyla çokça kullanılan kelime köklerinden biridir. Nitekim klasik ya da yeni sözlükler de söz konusu kökün türevlerini ortaya koyarken Cahiliye şiirindeki kullanımlara sıkça müracaat etmişlerdir. Bu doğrultuda Cahiliye dönemi şiirler قَدَم kökü açısından tarandığında أَقَدَمَ، قَدِمَ، قَدِمَ، قَدِمَ، قَدِمَ، قَدِمَ gibi mazi ve emir fiil kalıpları ile قَدُومٌ، قَوَادِمٌ، مَقَادِمٌ، إِقْدَامٌ، (ج: أَقْدَامٌ)، قَدِمٌ، قَدِيمٌ gibi isim formlarında kullanımlara rastlanmaktadır.

4. Kur’ân’da K-D-M Kökü

Kur’ân’da otuz beşi fiil, on üçü isim kalıbıyla olmak üzere toplam kırk sekiz yerde k-d-m köklü kelime geçmektedir. Fiillerin bir tanesi “önce gelmek, öne geçmek, ilerlemek” manalarındaki يَفْدُمُ - فَدَمَ olarak sülâsî mücerredin birinci babında kullanılmıştır.²⁶ Diğer bir tanesi يَفْدُمُ - فَدِمَ vezninde sülâsî mücerredin dördüncü babında kullanılmış olup “varmak, gelmek, yönelmek, kastetmek” gibi anlamları ifade etmektedir.²⁷

Yirmi yedi yerde “takdim etmek, sunmak, teklif etmek, öne almak, öne sürmek, öne geçirmek” manalarında tef’îl babından kullanılmış olup muhtelif şahıs çekimlerinde mazi, muzari ve emri- hazırın (قَدِمَ، يُقَدِّمُ، قَدِّمُ)

²⁴ Lebîd b. Rabî’a, *Şerhu Dîvâni Lebîd b. Rabî’a el-Âmirî*, thk. İhsân ‘Abbâs, Vizâretu’l-İrşâd ve’l-enbâ’ (Beyrut: Dâru’l-ma’rife, 2004), 110, 115.

²⁵ Lebîd b. Rabî’a, *Şerhu Dîvâni Lebîd*, 106. Lebîd’in şiirleri için ayrıca bk. Abdurrahman Özdemir, *Eski Arap Şiirinin Zirve İsimlerinden Biri Lebîd b. Rabîa el-Âmirî ve Divanı*, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2007).

²⁶ bk. Hûd 11/98.

²⁷ bk. el-Furkân 25/23.

her üç fiil kalıbıyla geçmektedir.²⁸ İki surede “ilerlemek” anlamındaki tefe“ul babından تَقَدَّمَ ve يَتَقَدَّمُ şeklinde geçerken dört yerde ise yine aynı anlamda istif‘âl babından يَسْتَقْدِمُونَ ve تَسْتَقْدِمُونَ şekillerinde geçmektedir.²⁹ İsim olarak ise sekiz yerde “*ayak*” manasında kullanılan قَدَمٌ kelimesi ve çoğulu olan أَقْدَامٌ olarak geçerken³⁰ beş yerde “*eski, geçmiş*” manasındaki قَدِيمٌ ve مُسْتَقْدِمٌ formlarında geçmektedir.³¹ Ortak anlam gruplarından her biri için birkaç örneği ele almak yeterli olacaktır.

4.1. Önce Gelmek, İlerlemek, Gelip Geçmek, Eski, Geçmiş

Bu anlamda q-d-m köklü kelimelerden biri Kur‘ân‘da Hûd suresi 98. ayette يَتَقَدَّمُ – قَدَمٌ sigasında geçmektedir:

{يَتَقَدَّمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَأُورِدَهُمُ النَّارَ وَيَنْسُ الْوِزْدَ الْمَوْرُودُ} “*Firavun, kıyamet gününde kavminin önüne geçecek ve onları ateşe götürecektir. Ne kötü varış yeridir orası!*”

Yüce Allah Hz. Musa‘nın mucizelerle ve apaçık delillerle Firavun‘a ve adamlarına gönderildiğini belirttikten sonra bu ayette Firavun‘un kendi kavminin önüne düşerek onları ateşe götüreceğini, dolayısıyla ateşe gitmede öncülük yapacağını vurgulamıştır. Ayette geçen q-d-m köklü يَتَقَدَّمُ fiili bir kimsenin bir şeyin önüne geçmek, önüne düşmek manasında kullanılmıştır.³² Bu da kelimenin sözlük anlamında bir kullanımdır. Aynı anlamda Fetih suresinde Yüce Allah Peygamberimize hitaben {لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ} “*Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın.*” (el-Fetih 48/2) buyurduğu ayet ile Müddessir suresi {إِنَّمَا لِإِخْدَى الْكَبِيرِ - نَذِيرًا لِلْبَشَرِ - لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ} “*(Cehennem) içinizden ileri geçmek yahut geri kalmak isteyenler için en büyük uyarıcıdır.*” (el-Muddessir 74/35-37) ayetlerinde geçen q-d-m köklü تَقَدَّمَ ve يَتَقَدَّمُ kelimeleri, sözlük

²⁸ bu yerler için bk. el-Bakara 2/95, 110, 223; Âl-i ‘İmrân 3/182; en-Nisâ‘ 4/62; el-En‘âm 5/70; el-Enfâl 8/51; Yûsuf 12/48; el-Kehf 18/57; el-Hacc 22/10; el-Şuras 28/47; er-Rûm 30/36; Yâsîn 36/12; es-Sâd 38/60; 61; eş-Şu‘arâ‘ 42/48; el-Hucurât 49/1; el-Kâf 50/28; el-Mucâdele 58/12, 13; el-Haşr 59/18, 24; el-Cumu‘a 62/7; el-Muzzemmil 73/20; el-Kiyâme 75/13; en-Nebe‘ 78/40; el-İnfitâr 82/5.

²⁹ Bu yerler için bk. el-A‘râf 7/34; Yûnus 10/49; en-Nahl 16/61; Sebe‘ 34/30; el-Feth 48/2; el-Muddessir 74/37.

³⁰ Bu yerler için bk. el-Bakara 2/250; Âl-i ‘İmrân 3/147; el-Enfâl 8/11; Yûnus 10/2; en-Nahl 16/94; Fussilet 41/29; Muhammed 47/7; er-Rahmân 55/41.

³¹ Bu yerler için bk. Yûsuf 12/95, el-Hicr 15/24, eş-Şu‘arâ‘ 26/76, Yâsîn 36/39, el-Ahkâf 46/11.

³² Ayetin tefsiri için bk. Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru‘t-Taberî Câmi‘ul-beyân ‘an te‘vîli âyi‘l-Kur‘ân*, thk. ‘Abdillâh b. ‘Abdilmuhsin et-Turkî (Kahire: Dâru Hicr, 2001), 561-563.

anlamı çerçevesinde “önceden geçmek, gelip geçmek, ileri gitmek, öne almak” manasındadır. A’râf 34,³³ Yûnus 49,³⁴ Nahl 61³⁵ ile Sebe suresi 30.³⁶ ayetlerde yer alan k-d-m köklü تَسْتَفِدُونَ ve يَسْتَفِدُونَ kelimeleri de bu manada kullanılmışlardır.

Hicr 24³⁷, Şu’arâ 76³⁸, Yâsin 39³⁹ ve Ahkâf 11.⁴⁰ ayetlerde geçen k-d-m köklü الْأَقْدَمِ، الْقَدِيمِ ve الْمُسْتَفِدِ kelimeleri “eski, kadim, geçmiş” anlamında kullanılmıştır.

Yûnus suresi {وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ} “Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın.” (Yûnus 10/2) ayetinde geçen صِدْقٍ قَدَمَ tamlamasındaki k-d-m köklü kelime, “önde olma, öne geçme” manasında olup صِدْقٍ kelimesiyle oluşturduğu terkip “doğruluk makamı, önemli makam, yüksek mevki, güzel mükâfat, salih amel, ibadet, saadet, Peygamberimizin (s.a.v.) şefaati” şeklinde tefsir edilmiştir.⁴¹ Şerde ön plana çıkma durumu söz konusu olduğunda ise قَدَمُ الْحَبِيرِ terkihi kullanılır.⁴²

Müfessirler, Müddessir suresinde geçen يَتَعَدَّمُ kelimesini “Allah’a itaat ve ibadet konusunda ileri gitmek”; kelimenin zıddı olan يَتَأَخَّرُ kelimesini ise “Allah’a isyanda, günah işlemede geri kalmak” şeklinde açıklamışlardır.⁴³

³³ {فَإِذَا جَاءَ أَحَلُّهُمُ لَا يَسْتَأْجِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ} “Onların eceli geldi mi, ne bir an geri kalabilirler, ne de öne geçebilirler.” (A’râf 7/34).

³⁴ {إِذَا جَاءَ أَحَلُّهُمُ فَلَا يَسْتَأْجِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ} “Onların eceli geldi mi, ne bir an geri kalabilirler ne de öne geçebilirler.” (Yûnus 10/49).

³⁵ {وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْجِرِينَ} “Andolsun biz, sizden önce gelip geçenleri de biliriz, sonraya kalanları da.” (Nahl 16/61).

³⁶ {عَلَّ لَكُمْ مِعَاذَ يَوْمٍ لَا تَسْتَأْجِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَلَا تَسْتَقْدِمُونَ} “De ki: “Sizin için belirlenen bir gün vardır ki, ondan ne bir saat geri kalabilirsiniz, ne de ileri geçebilirsiniz.”” (Sebe’ 34/30).

³⁷ {وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْجِرِينَ} “Andolsun biz, sizden önce gelip geçenleri de biliriz, sonraya kalanları da.” (Hicr 15/24).

³⁸ {أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ الْأَقْدَمُونَ} “Sizin ve geçmiş atalarınız” (Şu’arâ 26/76).

³⁹ {وَالْقَمَرَ قَدْرَتَاهُ مَنَارِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْوَةِ الْقَدِيمِ} “Ayın dolaşımı için de konak yerleri (evreler) belirledik. Nihayet o, eğrilmiş kuru hurma dalı gibi olur.” (Yâsîn 36/39).

⁴⁰ {فَسَيَقُولُونَ هَذَا إِنْكَارٌ قَدِيمٌ} ““Bu eski bir uydurmadır” diyecekler.” (Ahkâf 46/11).

⁴¹ bk. Taberî, *Tefsîru’t-Taberî*, 12/108-111; Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. ‘Abdullâh b. ‘Abdilmuhsin et-Turkî (Beyrut: Muessesetu’r-Risâle, 2006), 10/449-451.

⁴² Seyyid Şerîf el-Curcânî, *Mu’cemu’t-Ta’rifât*, thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî (Kahire: Dâru’l-fadîle, ts.), 145 (1348).

⁴³ bk. Taberî, *Tefsîru’t-Taberî*, 23/446-447.

4.2. Varmak, Gelmek, Yönelmek, Kastetmek

Furkân suresi {وَقَدِمْنَا إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُورًا} “Onların yaptıkları bütün amellerine yöneldik ve onları dağılmış zerreciklere çevirdik.” (el-Furkân 25/23) ayetinde geçen q-d-m köklü قَدِمْنَا kelimesi sözlük anlamı çerçevesinde, devamında gelen إِلَىٰ harfiyle birlikte yönelme, kastetme, varma gibi anlamlar ifade etmektedir.⁴⁴

Yüce Allah’a göre mümin veya kâfir herkesin dünyada yaptığı işlerinin değer kazanması için öncelikle Allah’a iman etmiş olması gerekmektedir.⁴⁵ Ayrıca Allah katında bir mükâfatının olması için kişinin yaptığı işleri Allah rızasını gözeterek yapması gerekmektedir.⁴⁶ Buna göre gösteriş, sadece dünyevi çıkar, makam mevki, gurur gibi Allah rızasından uzak gayelerle yapılan işler, Allah katında makbul olmayıp ahirette bir karşılığı olmayacak ve rüzgârın savurduğu toz gibi sahibine fayda vermeyecektir. Müşrikler de sıla-i rahim, misafirlere ikram, esirlere iyilik, kimsesizlere yardım gibi yaptıkları iyilikleri sıralayıp cennete bunlarla gireceklerini iddia ettiklerinde, isyan eden bir güruha sultanın gelip her şeylerini dağıtması gibi Yüce Allah da müşriklerin iyilik bile olsa iman etmeden yaptıkları işlere yönelip darmadağın edecektir.⁴⁷

4.3. Takdim Etmek, Öne Almak

Kur’ân’da bu manada yirmi yedi yerde تَفْعِيل (tef’il) bâbında قَدَّمَ ve türevleri şeklinde q-d-m köklü kelime yer almıştır.⁴⁸ Bu kalıptaki kelimeler cümleye sözlük manası çerçevesinde “önceden yapmak/işlemek, önceden hazırlamak, öne almak, öne sürmek” manasını katmıştır. Ancak cümlenin bağlamına göre başka anlamlar kastedilebilmektedir. Örneğin ﴿قَالُوا بَلْ أَنْتُمْ لَا مَرْحَبًا بِكُمْ أَنْتُمْ قَدْ تَمْتُمُوهُ لَنَا فَيَسِّنَ الْقُرْآنُ (60) قَالُوا رَبَّنَا مَنْ قَدَّمَ لَنَا هَذَا فَرَدُّهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِي النَّارِ﴾ “Onlar da derler ki, “Hayır, size rahat ve huzur olmasın. Bu cehennemimiz bizim önümüze siz sürdünüz. Orası ne kötü durak yeridir!” der. Ey Rabbimiz! Bize

⁴⁴ Ayetin tefsiri için bk. Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, 430-431.

⁴⁵ bk. 'Âl-i 'İmrân 3/91.

⁴⁶ bk. el-Muddesir 74/6.

⁴⁷ Ayetin tefsiri için ayrıca bk. Cârullâh Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. 'Umer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, thk. 'Adil Ahmed 'Abdulmevcûd, 'Alî Muhammed Mu'aavvad (Riyad: Mektebetu'l-'Abikân, 1998), 4/343.

⁴⁸ Kur’ân’da geçen bu kalıptaki kelimeler, sure ve ayet numaralarıyla birlikte şunlardır: قَدَّمَ (38/61, 75/13), قَدَّمْتُ (2/95, 3/182, 4/62, 5/80, 8/51, 18/57, 22/10, 28/47, 30/36, 42/48, 59/18, 62/7, 78/40, 82/5), قَدَّمْتُ (49/24, 50/28), قَدَّمْتُمْ (12/48, 38/60), قَدَّمُوا (36/12), تَقَدَّمُوا (2/110, 49/1, 58/13, 73/20), قَدَّمُوا (2/223, 58/12).

bunu takdim edenin ateşteki azabını kat kat artır” derler.” (es-Sâd 38/61) Ayetinde k-d-m köklü قَدَّمَ kelimesi, “*takdim etmek, öne sürmek*” manasında olup “*sebepl olmak, başa getirmek*” manası kastedilmiştir. Ayetler, dünya hayatında kâfirler ile onların küfre girmesine sebep olan liderleri arasında ahiretteki sorgulama sırasında cereyan eden çekişmeyi gözler önüne sermektedir. Küfür kitlesi, cehenneme girmelerine sebep olan önderlerinin daha çetin bir azap görmelerini istemektedirler. Çünkü önderleri onları dünyada her türlü kötülüğe sevk etmiş onlara her türlü haramı güzel göstermiş ve onlar da iradelerini bu kötülöklere tabi olmakta kullanmışlardır.

4.4. Ayak

Kur’ân’da “*ayak*” manasında k-d-m köklü kelime bir yerde tekil (قَدَّمَ), altı yerde ise çoğul olarak (أَقْدَامًا) geçmiştir. Rahmân suresi 41. ayette ahiret gününde suçluların simalarından tanınacağı ve perçemlerinden ve ayaklarından yakalanarak cehenneme atılacakları ifade edilirken kullanılan k-d-m köklü أَقْدَامًا kelimesi “*ayaklar*” manasında kullanılmıştır.⁴⁹ Fussilet 29. ayette geçen أَقْدَامًا kelimesi de bu manadadır. Ayette kâfirler, Yüce Allah’tan doğru yola girmelerine engel olan ya da kendilerini doğru yoldan saptıran kimseleri göstermelerini istemişlerdir. Bunu onları en aşağı mertebeye insinler diye ayakları altına almak için istemektedirler.

Bakara 2/250,⁵⁰ Âl-i ‘İmrân 3/147,⁵¹ Enfâl 8/11⁵² ve Muhammed 47/7⁵³ ayetlerinde geçen k-d-m köklü أَقْدَامًا kelimesi, beraberinde kullanılan sabit kılma anlamındaki سَبَّطًا köklü kelimelerle “*ayakların sabit kılınması*” şeklinde bir tabir oluşturmaktadır. Bu da müminlerin ayaklarının savaşta İslam ve iman üzere, sırat köprüsünde sabit kılınması, kalplerine güven ve kuvvet verilmesi, savaşta kendilerine zafer ve destek verilmesi şeklinde açıklanmıştır.⁵⁴

⁴⁹ Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 20/146-147.

⁵⁰ {وَوَيْتَبْتَ أَقْدَامَنَا} “Ve ayaklarımızı sağlam bastır” (el-Bakara 2/250).

⁵¹ {وَوَيْتَبْتَ أَقْدَامَنَا} “Ve ayaklarımızı sağlam bastır” (Âl-i ‘İmrân 3/147).

⁵² {وَوَيْتَبْتَ بِهٖ الْأَقْدَامَ} “e ayaklarınızı sağlam bastırmak için” (el-Enfâl 8/11).

⁵³ {إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُخْرِجْ أَقْدَامَكُمْ} “Eğer siz Allah’a yardım ederseniz (emrini tutar, dinini uygularsanız), O da size yardım eder ve ayaklarınızı sağlam bastırır.” (Muhammed 47/7).

⁵⁴ bk. Taberî, *Tefsîru’t-Taberî*, 4/497, 6/121; Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 19/253-254, 9/466.

5. Allah'ın Bir İsmi Olarak *el-Mukaddim*

Allah'ın yüce isimlerinden biri olarak el-Mukaddim de q-d-m köklü olup tef'îl babından türemiş ism-i fail kalıbındadır. Kaynaklarda daha çok Allah'ın “*Geriye bırakan, geride tutan, erteleyen*” anlamındaki el-Muahhir ismiyle birlikte zikredilmiştir. İslam uleması el-Mukaddim ismini “*Allah'ın kendi irade ve tercihinine göre hükmen veya fiilen öne geçirilmesi gereken şeyi öne geçiren, varlıkları kendine yaklaştıran, yüce rütbelere veren*” şeklinde açıklamışlardır.⁵⁵ Bu doğrultuda kelimenin kullanımı sözlük anlamı çerçevesinde olsa da Allah'a nisbet edildiğinde bir mutlakiyet kazanmaktadır. Nitekim burada öne alma, yüceltme insan gücünün ötesinde her şeydedir.

6. Allah'ın Bir Sıfatı Olarak *Kıdem/Kadîm*

Sözlük anlamı “*eskimek, eskide kalmak, varlığının üzerinden uzun zaman geçmek*” olan q-d-m köklü *kıdem* kelimesi Allah'ın bir sıfatı olarak da kullanılmaktadır. Allah'ın bir sıfatı olarak kullanıldığında kelimenin anlamında bir genişleme söz konusu olup “*Allah'ın varlığının başlangıcının bulunmaması ve başkasına ihtiyaç duymaksızın var olması*” şeklinde tarif edilmektedir. Kıdem sıfatı, Yüce Allah'ın sadece zatına yönelik ve O'nun dışında başka bir varlığa verilmesi mümkün ve caiz olmayan selbî sıfatlardandır. Bu sığata göre Yüce Allah'ın başlangıcı yoktur. Allah ezeldir ve varlığının evveli yoktur. O, sonradan var olan bir varlık değildir. Bazı kaynaklar kıdem kelimesinin yerine aynı anlamı ifade etmek için kadîm kelimesini kullanmışlardır.⁵⁶

7. Hadislerde Q-D-M Kökü

Hadislerde q-d-m kökünün pek çok türevine rastlamak mümkündür. Ancak bunların sözlük anlamı dışında bir manada

⁵⁵ Ebû İshâk İbrâhîm ez-Zeccâc, *Tefsîru esmâ'illâhi'l-husnâ*, thk. Ahmed Yûsuf ed-Dakğâğ (Beyrut: Dâru'l-Me'mûn, 1979),59; Ebû Bekr Ahmed el-Beyhağî, *Kitâbu esmâillâhi'l-husnâ ve sıfâtihî (el-Esmâ' ve's-sifât)*, thk. Muhammed Muhibbuddîn Ebû Zeyd (b.y.: Dâru's-şuheadâ', ts.), 302-304; Ebû Hamid Muhammed el-Gazâlî, *el-Maksadu'l-esnâ fi şerhi me'âni esmâillâhi'l-husnâ* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2003), 134-135; Bekir Topaloğlu, “Mukaddim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020), 31/114-115.

⁵⁶ Kadî 'Abdulcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, thk. 'Abdulkerîm 'Usmân (Mektebetu Vehbe), 181-182; Sa'duddîn et-Teftâzânî, *Şerhu'l-'ağâidi'n-Nesefiyye*, thk. Ahmed Hicâzî es-Sakğâ (Kahire: Mektebetu'l-kulliyâtî'l-Ezheriyye, 1987), 30; Yusuf Şevki Yavuz, “Kıdem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020), 25/394.

kullanılması söz konusu değildir. Nitekim aşağıda verilen bazı hadis örneklerinde geçen k-d-m köklü kelimelerde bu durum açıkça görülmektedir:

“Cahiliye döneminde *أَلَا إِنَّ كُلَّ مَأْتِرَةٍ كَانَتْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ مِنْ دَمٍ أَوْ مَالٍ تُذَكَّرُ وَتُدْعَى تَحْتَ قَدَمِي* kan ve māl davası gibi her türlü intikam kavgası ayaklarımın altındadır.”⁵⁷

“Hoş geldiniz! *قَدِمْتُمْ حَيْرَ مَقْدِمٍ، وَقَدِمْتُمْ مِنَ الْجِهَادِ الْأَصْعَرِ إِلَى الْجِهَادِ الْأَكْبَرِ، مُجَاهِدَةَ الْعَبْدِ هَوَاهُ* Küçük cihattan büyük cihada geldiniz. Bu, kulun kendi hevasıyla cihadıdır.”⁵⁸

كَانَ إِذَا دَخَلَ الْمَسْجِدَ قَالَ: أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ، وَيُوجِّهُهُ الْكَرِيمِ، وَسُلْطَانِهِ الْقَدِيمِ، مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ
“Peygamberimiz (s.a.v.) camiye girdiği vakit şöyle derdi: kovulmuş şeytandan Yüce Allah’a, O’nun kerîm veçhine ve O’nun kadim hükümranlığına sığınırım.”⁵⁹

7. Muhtelif Alanlarda Terim Olarak K-D-M Kökü

K-d-m köklü kelimelerin ister tek başına ister tamlama şeklinde birçok alanda terim haline gelmiş kullanımlarına rastlanabilmektedir. Bu kelimelerin başında المقدم (Mukaddime) gelmektedir. Sözlükte “*takdim etmek, sunmak, teklif etmek, öne almak, öne sürmek, vermek*” manalarına gelen المقدم، ta-i marbuta alarak birçok alanda terim olarak kullanılmaktadır. Örneğin kitap için المقدم kavramı “*kitabın içeriği, yazılış amacı, üslubu hakkında özet bilgiler veren ilk sayfaları, önsöz, mukaddime*” manalarında kullanılırken⁶⁰ bir mantık terimi olarak kıyasta kendilerinden sonucun çıkarıldığı önermelerden her biri için kullanılmaktadır.⁶¹ Bir ordu terimi olarak مقدم kavramı, yarbay ya da binbaşı için، المقدم kelimesi de ordunun savaş sırasında önde bulunan birliklerin adı olarak kullanılırken المقدم العین terkihi burnun ön kısmı، المقدم التام التام التام tamlaması ise ordunun öncü ve keşif kuvvetleri için kullanılmaktadır.⁶²

K-d-m köklü terimler İslam hukukunda da mevcuttur. Örneğin جمع التقديم tamlaması، ikinci ya da yatsı namazını önceki namazın vaktine

⁵⁷ Ebû Dâvûd, *Diyât* 24 (No. D258); İbn Mâce, *Diyât*, 5 (No. İM2628).

⁵⁸ ‘Alâuddîn ‘Alî el-Muttaqî el-Hindî, *Kenzu’l-‘ummâl fî suneni’l-aqvali ve’l-ef’âl* (b.y.: Muessesetu’r-risâle, 1985),4/432 (11260).

⁵⁹ Ebû Dâvûd, *Kitâbu’s-salât*, (No. 466).

⁶⁰ Curcânî, *Mu’cemu’t-Ta’rifât*, 190 (1778).

⁶¹ Curcânî, *Mu’cemu’t-Ta’rifât*, s. 189-190 (1777); Ali Durusoy, “Kıyas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020), 25/525.

⁶² *el-Mu’cemu’l-vasît*, 720; Cubrân Mes’ûd, *er-Râid* (Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-melâyîn, 1992),759.

öncelemeyi ifade ederken⁶³ تَقَادُمُ الدَّعْوَى, davanın üzerinden uzun zaman geçmesi, davada zaman aşımı anlamına gelmektedir.⁶⁴ الْقَوْلُ الْقَدِيمُ (Kavl-i kadim) kavramı, İmam Şâfiî'nin, Irak'tan Mısır'a geçtikten sonra eski fikhî görüşlerinin bir kısmını tekrar gözden geçirdiği ve yeniden ortaya koyduğu görüşlerin eski olanları için kullanılmıştır. Yeni görüşleri için ise الْقَوْلُ الْجَدِيدُ (kavl-i cedîd) kavramı kullanılmıştır.⁶⁵ الْكَدَمُ (kadem) kavramı ise bir ayak olarak dört kabza veya yarım arşın ya da 12 parmak değerinde bir şer'î ölçü birimi (31,104 ya da 30.8 cm) olarak geçmektedir.⁶⁶ Bunun yanında الْأَقْدَمُ فالأَقْدَمُ tabiri, eşitler arasında bir tercih sebebi olarak önceliğe sahip olmayı ifade eden bir terimdir. Buna göre mescid, pazar yeri, toplu taşıma gibi yer ve araçlarda yer tutmada öncelik önceden gelenidir. Mehrin gerdeğe girilmeden önce verilen kısmı anlamında مُقَدِّمَةُ الصِّدَاقِ,⁶⁷ kamuya zarar vermedikçe bulunduğu hal üzere bırakılan ve evvelini bilenin olmadığı şey anlamında الْقَدِيمُ, Osmanlı döneminde özellikle 17. Yüzyıldan itibaren bir vilayete tayin olan valilerin halktan kanunsuz olarak aldıkları ve II. Mahmud zamanında kaldırılan bir vergi çeşidi olarak الْكُدُومِيَّةُ (Kudûmiye)⁶⁸ kavramları da İslam hukuku terimleri olarak kullanılmıştır.

التَّقْدِيمُ kavramı da k-d-m köklü olup cümlede hakkı tehir olan ögenin öne alınmasını ifade eden bir Arap dili ve belagatı kavramıdır.⁶⁹ Musikide bestenin ilk nağmeleri için kullanılan الْمَقْدِمَةُ الْمَوْسِيقِيَّةُ, başın ön kısmı

⁶³ Ebû Zekeriyâ Muhyuddîn b. Şeref en-Nevevî, *Kitâbu'l-Mecmû' Şerhu'l-Muhezzeb*, thk. Muhammed Necîb (Cidde: Mektebetu'l-İrşâd, ts.), 3/37.

⁶⁴ Muhammed Revvâs Kâl'acî, *Fıkıh Lugatı*, çev. Ayhan Ak (İstanbul: Ocak Yayınları, 2012), 91.

⁶⁵ bk. Seyyid Muhammed Musevî, Leylâ Semenî, Meryem Hâdimî, "Nezratun hadîsetun ile'l-kadîm ve'l-cedîd fi'l-mecâl'l-fikhî ve'l-mezhebî's-Şâfi'î", *Âfâku'l-hadâreti'l-İslâmiyye*, 18/1 (H. 1436), 87-115; Mehmet Aziz Yaşar, "Kavl-i Kadîm ve Kavl-i Cedîd Ayırımının İmam Şâfiî'nin Usûl Anlayışına Yansımaları", *Turkish Studies* 13/17, (2018), 353-380.

⁶⁶ Revvâs Kâl'acî, *Fıkıh Lugatı*, 254; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 283.

⁶⁷ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 2. Basım, 19, 395.

⁶⁸ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 317.

⁶⁹ 'Abdulkâhîr b. 'Abdirrahmân el-Curcânî, *Delâilu'l-i'câz*, thk. Ebû Fehr Mahmûd Muhammed Şâkir (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî) 106-107; Ahmet Tekin, "Kur'ân'da Takdîm-Tehir'in Gereçekleri", *Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1/1 (2017), 31-32.

(alın) için kullanılan مُقَدِّمَةُ الرَّأْسِ kavramları da k-d-m köklü bir kelimelerdir.⁷⁰

Sonuç

Canlı bir varlık olarak insanoğlu yaşadığı sürece bir değişim içindedir. Buna paralel olarak insanoğlunun kullandığı kavramlar da bu özelliktedir. K-d-m kökü üzerine yapılan bu çalışma da bu hususu ele almıştır. Çalışmada k-d-m kökünün tarihten günümüze kullanımı, bu kullanımın seyir durumu ortaya konmuştur. Buna göre söz konusu kökün esas anlamları olduğu ve bu anlamların etrafında gelişen, genişleyen ve değişim gösteren farklı anlamlar ortaya çıktığı görülmüştür. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre k-d-m kökünün esas anlamları “gelmek, ilerlemek, ayak, eski”dir. Kökün farklı türevleriyle birlikte ihtiva ettiği anlamlar “önce gelmek, öne geçmek, ilerlemek, cesur olmak, atılmak, varmak, ulaşmak, hazır bulunmak, gelmek, yönelmek, kastetmek, eskimek, eskide kalmak, üzerinden uzun zaman geçmek, takdim etmek, sunmak, teklif etmek, öne almak, öne sürmek, ilerlemek, öne geçmek” gibi manalardır.

K-d-m köklü kelimelerin Kur’ân’daki kullanımları genellikle sözlük anlamı çerçevesindedir. Ancak bazı kelimelere bağlama göre ya da mecazen farklı anlamlarda verilmiştir. Örneğin “ayak, önde olma” anlamına gelen قَدَمْ kelimesinin صِدْقْ kelimesiyle birlikte oluşturduğu قَدَمٌ صِدْقٌ terkihi “doğruluk makamı, önemli makam, yüksek mevki, güzel mükâfat, salih amel, ibadet, saadet, Peygamberimizin (s.a.v.) şefaati” şeklinde tefsir edilmiştir.

Hadislerde k-d-m kökünün pek çok türevine rastlamakla birlikte bunların sözlük anlamı dışında bir manada kullanılması söz konusu değildir.

Allah’ın yüce isimlerinden biri olarak el-Muqaddim de k-d-m köklüdür. İsmi “Allah’ın kendi irade ve tercihiyle göre hükmen veya fiilen öne geçirilmesi gereken şeyi öne geçiren, varlıkları kendine yaklaştıran, yüce rütbelere veren” manasında Allah’a nispet edilmesi kelimeye geniş ve mutlakiyeti haiz bir anlam çerçevesi kazandırmıştır. Aynı kökten kudem kelimesi ise Allah’ın bir sıfatı olarak kullanılmıştır. Yine Allah’ın bir sıfatı olarak kullanıldığında kelimenin anlamında bir genişleme söz konusu olup “Allah’ın varlığının başlangıcının bulunmaması ve başkasına ihtiyaç duymaksızın var olması” şeklinde bir mana kazanmıştır. Buna göre İslâmî inanç, kelimenin anlam çerçevesine genişlik katmıştır.

⁷⁰ Cubrân Mes’ûd, *er-Râid*, 759.

Q-d-m kökünün başka kelimelerle oluşturduğu terkip, sözlük anlamı dışında muhtelif alanlarda terimler de ortaya çıkardığı gibi cümleye “destek, güç, fayda, rıza göstermek, amaç, niyet, yönelme” şeklinde farklı manalar da katmıştır. Nitekim الْمُقَدِّمَةُ (Mukaddime) kitap için “*kitabın içeriği, yazılış amacı, üslubu hakkında özet bilgiler veren ilk sayfaları, önsöz, mukaddime*”, mantıkta kıyasta kendilerinden sonucun çıkarıldığı önermelerden her biri için kullanılmaktadır. Bunun yanında bir ordu terimi olarak مُقَدِّم kavramı, yarbay ya da binbaşı için, الْمُقَدِّمَة kelimesi de ordunun savaş sırasında önde bulunan birliklerin adı olarak kullanılırken مُقَدِّمُ الْعَيْنِ terkihi burnun ön kısmı, مُقَدِّمَةُ الْجَيْشِ tamlaması ise ordunun öncü ve keşif kuvvetleri için kullanılmaktadır. Yine فِخْهَة tamlaması, ikinci ya da yatsı namazını önceki namazın vaktine öncelemeyi ifade ederken تَقَادُّمُ الدَّعْوَى, davanın üzerinden uzun zaman geçmesi, davada zaman aşımı anlamına gelmektedir. Ayrıca الْقَوْلُ الْقَدِيمُ (Kavl-i kadim) kavramı, İmam Şâfiî'nin, Irak'tan Mısır'a geçtikten sonra eski fikhî görüşlerinin bir kısmını tekrar gözden geçirdiği ve yeniden ortaya koyduğu görüşlerin eski olanları için kullanılmıştır. الْقَدَمُ (kadem) kavramı ise bir ayak olarak dört kabza veya yarım arşın ya da 12 parmak değerinde bir şer'î ölçü birimi (31,104 ya da 30.8 cm) olarak geçmektedir. فَالْأَقْدَمُ tabiri, eşitler arasında bir tercih sebebi olarak önceliğe sahip olmayı ifade eden bir terimdir. Mehrin gerdeğe girilmeden önce verilen kısmı anlamında مُقَدِّمَةُ الصِّدَاقِ, kamuya zarar vermedikçe bulunduğu hal üzere bırakılan ve evvelini bilen olmadığı şey anlamında الْقَدِيم, Osmanlı dönemi 17. yy'da itibaren bir vilayete tayin olan valilerin halktan kanunsuz olarak aldıkları bir vergi çeşidi olarak الْكُدُومِيَّةُ (Kudûmiye) kavramları da İslam hukuku terimleri olarak kullanılmıştır. Cümlede hakkı tehir olan ögenin öne alınmasını ifade eden التَّقْدِيم kelimesi de bir Arap dili ve belagati belagat kavramıdır. Musikide bestenin ilk nağmeleri için kullanılan الْمُقَدِّمَةُ الْمَوْسِيقِيَّةُ, başın ön kısmı (alın) için kullanılan مُقَدِّمَةُ الرَّأْسِ terimleri de q-d-m köklü bir kelimelerdir.

Kaynakça

- el-A'şâ, Meymûn b. Kays. *Dîvânu'l-A'şâ'l-kebîr*, b.y.: Mektebetu'l-âdâb, ts.
 el-Beyhaqî, Ebû Bekr Ahmed. *Kitâbu esmâillâhi'l-husnâ ve sifâtihi (el-Esmâ' ve's-sifât)*. thk. Muhammed Muhibbuddîn Ebû Zeyd. Dâru's-şuhedâ'.
 Cubrân Mes'ûd. *er-Râid*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-melâyîn, 7. Basım, 1992.

- el-Curcânî, ‘Abdulkâhir b. ‘Abdirrahmân. *Delâilu’l-i’câz*, thk. Ebû Fehr Mahmûd Muhammed Şâkir. Kahire: Mektebetu’l-Hâncî.
- el-Curcânî, es-Seyyid eş-Şerîf ‘Alî b. Muhammed. *Mu’cemu’t-Ta’rifât*. thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî. Kahire: Dâru’l-fadîle.
- Durusoy, Ali. “Kıyas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2005.
- el-Ezherî, Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbu’l-luga*. thk. Ya’kûb, ‘Abdunnebî, 16 cilt. Kahire: ed-Dâru’l-Mısriyye, ts.
- el-Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed. *Kitâbu’l-‘Ayn*. thk. ‘Abdulhamîd Hindâvî. 8 cilt. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 2003.
- el-Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed. *el-Maqsadu’l-esnâ fi şerhi me’âni esmâillâhi’l-husnâ*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2003.
- el-Hindî, ‘Alâuddîn ‘Alî el-Muttakî. *Kenzu’l-‘ummâl fi suneni’l-aqvâli ve’l-ef’âl*. 18 cilt. b.y.: Muessesetu’r-risâle, 5. Basım, 1985.
- <http://www.alrahat.com/vb/showthread.php?t=22385> (erişim tarihi: 28.02.2022, saat 09:40)
- İbn Fâris, Ebu’l-Hasen Ahmed. *Mu’cemu mekâyisi’l-luga*. thk. ‘Abdusselâm Muhammed Hârûn. 6 cilt. b.y.: Dâru’l-fikr, ts.
- İbn Kuteybe. *eş-Şi’r ve’ş-şu’arâ*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Kahire: Dâru’l-ma’ârif, ts.
- İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukrim el-Fârîkî. *Lisânu’l-‘Arab*. 15 cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İmruulqays. *Dîvânu İmriilqays*, thk. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrâhîm, Kahire: Dâru’l-ma’ârif, 5. Basım, 1990.
- el-İsfahânî, er-Râgib. *Mufredâtu elfâzi’l-‘Kur’ân* thk. Safvân ‘Adnân Dâvûdî. Dimaşk: Dâru’l-kalem, 4. Basım, 2009.
- Îkâdî ‘Abdulcebbâr. *Şerhu’l-Usûli’l-hamse*. thk. ‘Abdulkerîm ‘Usmân. b.y.: Mektebetu Vehbe, ts.
- Îkâl’acî, Muhammed Revvâs. *Fıkıh Lugatı*. çev. Ayhan Ak. İstanbul: Ocak Yayınları, 2012.
- Keskin, Mustafa. “Kur’an’da “hkm” Kökünden Türeyen Keliemelerin Semantik Tahlili”. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/9 (2018), 431-462.
- el-Îkretubî, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi’ li ahkâmi’l-‘Kur’ân*. thk. ‘Abdullâh b. ‘Abdilmuhsin et-Turkî. 24 cilt. Beyrut: Muessesetu’r-Risâle, 2006.

- Lebîd b. Rabî'a. *Şerhu Dîvâni Lebîd b. Rabî'a el-'Âmirî*. thk. İhsân 'Abbâs, Vizâretu'l-İrşâd ve'l-enbâ'. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 2004.
- el-Mu'cemu'l-vasît*. Kahire: Mektebetu's-şurûki'd-duveliyye, 4. Basım, 2004.
- Muneymine, Usâme Salâhuddîn. *Şerhu Dîvâni İmriilkays*. thk. Hasen es-Sendûbî. Beyrut: Dâru ihyâi'l-'ulûm, 1990.
- el-Murakkiş, 'Amr b. Harmele el-Asgar. *Dîvânu'l-Murakkişeyn*. thk. Kârîn Sâdir. Beyrut: Dâru Sâdir, 1998.
- en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyuddîn b. Şeref. *Kitâbu'l-Mecmû' Şerhu'l-Muhezzeb*. thk. Muhammed Necîb. Cidde: Mektebetu'l-İrşâd, ts.
- Özdemir, Abdurrahman. *Eski Arap Şiirinin Zirve İsimlerinden Biri Lebîd b. Rabîa el-'Âmirî ve Divanı*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2007.
- Sa'duddîn et-Teftâzânî. *Şerhu'l-'akâidi'n-Nesefiyye*. thk. Ahmed Hicâzî es-Sakka. Kahire: Mektebetu'l-kulliyâtî'l-Ezheriyye, 1987.
- Seyyid Muhammed Musevî - Leylâ Semenî - Meryem Hâdimî. "Nezratun hadîsetun ile'l-kadîm ve'l-cedîd fi'l-mecâl'l-fıkhî ve'l-mezhebi's-Şâfi'î". *Âfâku'l-hadâreti'l-İslâmiyye* 18/1 (H. 1436), 87-115.
- eş-Şentemerî, E'lem. *Dîvânu Tarafe b. el-'Abd Şerhu'l-E'lem eş-Şentemerî*. thk. Durriyye el-Hatîb, Lutfî es-Sakka. Beyrut: el-Muessestu'l-'Arabiyye, 2. Basım, 2000.
- et-Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Tefsîru't-Taberî Câmi'ul-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. 'Abdullâh b. 'Abdilmuhsin et-Turkî. 7 cilt. Kahire: Dâru Hicr, 2001.
- Tekin, Ahmet. "Kur'ân'da Takdîm-Tehir'in Gerekçeleri". *Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1/1 (2017), 30-44.
- Topaloğlu, Bekir. "Mukaddim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020.
- Yaşar, Mehmet Aziz. "Kavl-i Kadîm ve Kavl-i Cedîd Ayrımının İmam Şâfiî'nin Usûl Anlayışına Yansıması". *Turkish Studies* 13/17, (2018), 353-380.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Kıdem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020.
- ez-Zebîdî, Muhammed Murtaza. *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. thk. 'Abdulkerîm el-'Azbâvî. 40 cilt. Kuveyt: y.y., 2000.
- ez-Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm. *Tefsîru esmâ'illâhi'l-hüsnâ*. thk. Ahmed Yûsuf ed-Dakka. Beyrut: Dâru'l-Me'mûn, 2. Basım, 1979.

ez-Zemahşerî, Cârullâh Ebu'l-Ûsım Mahmûd b. 'Umer. *el-Keşşâf*. thk.
'Adil Ahmed 'Abdulmevcûd, 'Alî Muhammed Mu'aavvad. Riyad:
Mektebetu'l-'Abîkân, 1998.